

Eino KARHU,
filologian tohtori

Mietteitä Kalevalasta

*»Taiteen ja kirjallisuuden historiassa
vallitsee samanlainen periytyvyys
kuin ihmiskunnankin historiassa.»*

Vissarion Belinski.

Nuo sanat kulttuurin kehityksessä valitsevasta periytyvyydestä ovat vallankumouksellisen demokratian ideologin Belinskin, Venäjän ja venäläisen kulttuurin tulevaisuuden esitaistelijan lausumina hyvin merkityksellisiä, sillä niiden esittäjää ei ainakaan voida epäillä, että hän olisi pyrkinyt säilyttämään menneisyyden perinteet muuttumattomina.

Myöhempi aika on moneen kertaan vahvistanut noiden sanojen oikeellisuuden. Otetaan vaikka 1900-luku, joka maailmankulttuurin historiassa on nähtävästi kaikkein dynaamisin uusien taidesuuntien runsauden ja niiden hillittömän nopean vaihtuvuuden mielessä. Tämäkään vuosisata, joka aika ajoittain on synnyttänyt kirjavan paljouden kaikenlaisia »avant-garde'isteja» ja perinteiden kieltäjiä, ei kuitenkaan voi tulla toimeen ilman menneisyyden kulttuuriperintöä, myöskään ilman muinaisperintöä. Nykyinen maailmankirjallisuus ja -taide tuntevat paljon esimerkkejä siitä, miten kaikkein ultranykyaikaisimmatkin taiteilijat ovat ottaneet aiheita muinaisaikojen myyteistä, käyttävät assosiatilivisessä kielessään taidekuvia kansojen lapsuuden etäisistä ajoista. Eri taiteilijat tekevät tämän luonnollisesti eri tarkoituksissa, asettaen itselleen erilaiset esteettiset ja ideologiset tehtävät. Mutta joka tapauksessa tällainen menneisyyden perinteen esiin otto todistaa uudemman kerran, ettei kansojen eikä koko ihmiskunnan kulttuurin kehitys ole ajateltavissakaan ilman periytyvyyttä, ilman edellisten sukupolvien luomien henkisten arvojen hedelmällistä omaksumista.

Vain uudistajiksi julistautuneet anarkistisen suunnan vaevallankumoukselliset haluavat vetää ristin kaiken menneisyyden ylle ajatellen omahyväisesti, että uuden kulttuurin rakennus voidaan pysyttää ilman perustaa, että sen historian kirjoittaminen voidaan aloittaa tyhjältä paperiarkilta. Kokemus on näyttänyt, ettei sellaisesta kaiken kieltämisestä ole mitään odotettavissa. Kulttuurin kehityksen jokaisessa vaiheessa ovat mukana myös perinteet, vuosisatojen perintö, tahtuipua tuo kehitys miten nopeasti tahansa.

Eräs vanhimpia taiteen alkulähteitä, jonka elähdyttävä merkitys on säilynyt nykypäiviin asti, on kansanrunous, »kirjoittamaton kirjallisuus», kuten sitä toisinaan nimitetään.

Väheksymättä suinkaan kirjoitetun kirjallisuuden arvoja, Danten ja Shakespearen, Cervantesin ja Rabelais'n, Goethen ja Puškinin, Tolstoin ja Dostojevskin neroutta voidaan sanoa, että ihmiskunnan kulttuurin ikuisten arvojen luettelossa kansanrunouden muistomerkeille tulee aina kuulumaan kunniasija. Sitä paitsi on monia kansoja, joiden kirjoitettu kirjallisuus on vielä hyvin nuori tai on vasta syntyvaiheessa samanaikaisesti kun kansanrunous käsittää valtavan kauden niiden henkisessä kehityksessä, ja maailmankulttuurin yhteisaarteistossa näitä kansoja edustaa toistaiseksi etupäässä kansanrunoudelliset arvot.

Maailmanmerkityksen omaaviin kansanrunouden muistomerkkeihin kuuluu oikeutetusti myös Kalevala, Karjalan ja Suomen kansojen yhteinen luomus.

Haluan kertoa tämän yhteydessä eräästä pienestä tapauksesta.

Kohta sodan jälkeen, noin kaksikymmentäviisi vuotta sitten — tämä tapahtui Eestissä — tieteelliseen konferenssiin saapuneille osanottajille näytettiin Tarton yliopiston mainion omaperäisen kirjaston kirjavaroja. Sodan jaloissa säilyneessä vanhan rakennuksen osassa, jossa kirjasto sijaitsi, vieraille esiteltiin hyvin vanhoja kirjaharvinaisuuksia, ja oppaana toimi yliopiston opettaja, harvinainen kielitaituri. Hän ohjasi meidät niiden kirjajhylyjen luo, joilla maailman eri maiden tietosanakirjat seisivat kunnioitusta herättävissä riveissä. Ja koska konferenssin aiheena oli Kalevala, niin arvovaltainen oppaamme luki ja samalla käänsi — ranskasta, englannista, saksasta, espanjasta, ruotsista, monista slaavilaisista kielistä — kirjoituksia karjalais-suomalaisesta eepoksesta. Tuollainen ka-dehdittava kielitaito hämmästytti meitä, mutta yhtä suuren vaikutuksen teki se, että vanhaa opettajaa kuunnellessani, kat-sellessani hänen käsissään vaihtuvia pak-suja tietosanakirjojen niteitä minä, silloin vielä opiskelija, tajusin ensimmäisen ker-ran niin kirpaisevasti ja kouraantuntu-vasti, miten laajasti Kalevala on syöpy-nyt erikielisten kansojen muistiin, saa-nut maailmankirjallisuudessa vankan ja pysyvän sijan sen kiinteänä yhdysosana.

Muinaisaikojen taiteellisten muisto-merkkien käsittely tuo esiin suuren mää-rän kysymyksiä ja useinkin niin mutkal-lisia, että tieteen on toistaiseksi ollut vaikea vastata niihin riittävän tarkasti. Herää kysymyksiä kansan eepin runou-den alkuperästä ja sen kehityksestä, siinä ikuistetun maailmankatsomuksen ja taiteellisen ajattelun tyyppistä, siitä millä tavalla tuo muinainen sanataide sopii nykyaikaiseen maailmankuvaan, esteettiseen tajuntaan ja taidekulttuuriin.

Kalevalasta kyseen ollen on erotettava toisaalta varsinainen kansan (kirjoittama-ton) runonlauluperinne, joka juontaa juu-rensä hyvin syvään ja vaikeasti tutkitta-vaan muinaisaikaan, ja toisaalta Kale-vala kirjallisuuden muistomerkkinä Elias Lönnrotin laatiman laitoksen muodossa, jonka syntyvaiheet tiede hyvin tuntee. Molemmat ovat luonnollisesti toisiinsa sidottuja, kirja on laadittu runonlaulajilta muistiin kirjoitetuista omaperäisistä ru-noista. Mutta koska kirjassa runoja yhdis-tää yhteinen kompositio ja ne on sille alistettu (mihin on tarvittu runovariantti-en tiettyä »toimittamista»; tiettyä parhai-den kohtien »leikkaamista», nimien yh-

dentämistä, juonen sitomista jne.), niin on syntynyt sisällökkyytensä puolesta uusi esteettinen kokonaisuus. Ja käsitel-täessä Kalevalaa kirjallisuuden muisto-merkinä on otettava huomioon sen laa-tijan tarkoituserät, Lönnrotin esteettinen maku sekä ajan sanelemat käsitykset eepoksesta ja niistä kansallis-kulttuurilli-sista tehtävistä, joiden ratkaisemista hä-nen kirjansa tuli edistää.

Käsiteltäessä siis Kalevalaa kirjana on olemassa paitsi puhtaasti kansanrunoudel-lisia probleemeja myös probleema Lönn-rot ja hänen aikakautensa. Tähän on li-sättävä, että kirjallisuuden muistomerkkinä Kalevalalla on sekä verrattain itsenäinen elämä kirjallisuudessa että verrattain it-senäinen sija kulttuurin — suomalaisen, karjalaisen ja maailmankulttuurin — his-toriassa.

Kuten jo todettiin, kansaneepoksen syntyjuuret ovat syvällä muinaisissa ajoissa ja vaikka tutkijain monet suku-polvet ovat yrittäneet luoda sen kehitys-historiaa, niin siinä on vielä paljon epä-selvää. Suurimpana syynä on että tieteel-lä on käytettävissään vain verrattain myöhäisiä eepisten laulujen muistiin-merkintöjä, jotka pääasiassa on tehty korkeintaan kaksisataa vuotta sitten. Mut-ta eepos on paljon vanhempi, ja niistä tiede voi päätellä vain välillisten todis-teiden kautta ja varsin likimääräisesti.

Karjalais-suomalaiset eepiset runot siinä muodossaan kuin ne ovat tulleet meille asti eivät myöskään ole syntyneet kerralla, yhden vuosisadan aikana. On olemassa mielipide, että karjalais-suoma-laisen eepoksen perusydin tärkeimpine juonineen on muotoutunut suunnilleen viimeisten tuhannen vuoden aikana. Täl-löin on kysymyksessä jo verrattain kehiti-tynt eepinen taide. Eräät asiantuntijat katsovat, että arkaistisimmat episodit ja motiivit ja ehkä myös niin kutsuttu »ka-levalalainen» runomittakin alkumuodossa on lähtöisin jo muinaisen itämerensuoma-laisten kansojen yhtenäisyyden aikakau-delta, jo ennen ajanlaskumme alkua, jol-loin ei vielä ollut karjalaisia, suomalai-sia eikä eestiläisiä näiden etnisten nimi-tysten nykyisessä merkityksessä, vaan olivat heidän etäiset esi-isänsä, joita tie-de nimittää yhteisellä käsitteellä itäme-rensuomalaiset heimot ja jotka elivät liettualais-lättiläisten ja slaavilaisten hei-mojen naapurisuudessa.

Voidaan olettaa, että alunperin se oli ns. synkretististä taidetta, jos niin etäisen aikakauden yhteydessä yleensä voidaan puhua taiteesta eikä pelkästään muinais-

ihmisen synkretistisestä tajunnasta. Tässä synkretistisessä taiteessa yhtyivät mytologiset uskomukset, uskonnollisten ja työelämän menojen momentit, sana ja melodia, rytmi ja liikunta. Tietystä mielessä synkretismi on säilynyt myös kehittyneessä eepoksessa. Tuntemamme karjalais-suomalaiset runot samoin kuin venäläiset bylinat eivät ole pelkästään runosäkeitä, ne ovat eeppejä lauluja, joissa sana ja sävel on erottamattomasti yhdistetty, ja siksi pä bylinoiden ja kansanrunojen esittäjiä sanotaankin runonlaulajiksi. Se, että eepos laulettiin, on yksin esteettisen erikoisuuden määrääviä momentteja.

Sitä mukaa kuin eepos kehittyi ja imi itseensä niitä tietoja, joita ihmisen tajunta oli maailman ja oman olemassaolonsa ongelmista luonut, se muovautui yhä enemmän taiteeksi ja sen esteettinen sisältö ja esteettinen funktio laajeni. Entisiltä aikakausilta periytyneisiin arkaistisiin mytologisiin aiheisiin ei ollut enää välttämätöntä uskoa myytteinä ja pakannallisina uskomuksina, niiden palvonnallinen sisältö heikkeni, ne tajuttiin uudella tavalla ja ne muodostuivat luomistyön aineistoksi. Kehittynyt eepos oppi käyttämään karttunutta henkistä perintöä esteettisesti taaten itselleen siihen nähden tietyn taiteellisen vapauden. Tämän tuloksena muinaiset mielikuvitukselliset uskomukset muuttuivat mielikuvituksellisiksi taiteellisiksi kuviksi, saivat esteettisen funktion ja ilmaisivat laadullisesti uutta maailmankatsantusta. Tämän prosessin yleistä suuntausta ei kumoa se tosiasia, että suhteellisen kehittyneessäkin eepoksessa tajunnassa on vielä säilynyt mytologisia aineksia.—meidän on tärkeää korostaa nimenomaan yleistä suuntausta, sitä että kehittyneessä eepoksessa on jo kysymys taidetajunnasta.

Tästä kirjoittaa Georgi Gatšev hyvin vakuuttavasti hyljättäin ilmestyneessä kirjassaan Taidetajunnan elämä. »Taidekuvan edellytykset muodostuvat jo kauan ennen varsinaisen taidekuvan syntyä samoin kuin esteettinen momentti syntyy ihmisen työssä ennen taidetta. Kun sitten taide ja kaunokirjallisuus syntyvät, niin ne saavat oman taiteellisen hohtonsa. Eihän ole sattuma, että nykyajan ihminen ymmärtää esihistoriallisen kulttuurin kaikki muistomerkit ennen kaikkea esteettisesti. Tiede, looginen ajattelu ei voi hyväksyä »fantasmagoriaa» (hourekuvia) ja muinaisihmisen kuvitelmia, mutta taide hyväksyy mielellään sekä myytit ja sadut että järjettömät hypoteesit maailmansyn-

nystä, kuten maailman muodostumisen munasta tai Linnunradan muodostumisen antiikin jumalattaren rinnoista pirskahtaneesta maidosta.»

G. Gatšev puhuu tässä enemmän tai vähemmän nykyaikaisesta taiteesta ja nykyaikaisen ihmisen tajunnasta, mutta hänen ajatuksensa ydin sopii myös kansanrunouden kehitykseen.

Siitä, miten jo kansaneepoksessa taide aletaan tajuta nimenomaan taiteeksi, kertoo ehkä värikkäimmin kuuluu runo Väinämöisen kanteleensoitosta. Kaikki luonnossa hiljensi lumoutuneena, linnut lentäväiset varvulle varustelihe, siihen uivat kalat, ja kaikki metsäneläimet riensivät soittoa kuuntelemaan. Naiset jättivät työnsä, miesten kasvot värähtivät. Soltoista kaikua riemu ja kaiho sai kuulijat kyynelehtimään ja aikaan sen, jota me nykyään sanomme esteettiseksi elämykseksi ja joka saa järeimmänkin sydämen helteymään.

*Ei ollut sitä urosta
eikä miestä urheata,
ollut ei miestä eikä naista
eikä kassankantajata,
kellen ei itkuksi käynyt,
kenen syäntä ei sulannut.
Itki nuoret, itki vanhat,
itki miehet naimattomat,
itki nainehet urohott,
itki pojat puol'-ikäiset,
sekä pojat jotta neiet,
jotta pienet piikasetki,
kun oli ääni kummanlainen,
ukon soitanto suloinen.*

Tätä Kalevalan aihetta, joka on sukua antiikin tarulle Orfeuksesta tai venäläiselle bylinalle Sadkosta, ovat ihailleet sekä runoilijat, tiedemiehet että tavalliset lukijat. Tuo runo kuvaa hämmästyttävän henkevästi taiteen vaikutusvoimaa, sen pyyteetöntä valtaa ihmissieluun. Professori Matti Kuusen sanontaa lainataksemmi »Luova ihminen on tässä suomenkielisen runon sankarissa ehkä ensi kerran tullut tietoiseksi itsestään, esteettisen hurmion pyhydestä, raikkaan, pyytettömän kauneuselämyksen, innoittumisen ja innoittamisen yliaineellisesta arvosta.»

Marxilainen tiede toteaa, että kansaneepos heijastaa sosiaalisessa ja historiallisessa mielessä sukuyhteisöjärjestelmän hajoamisvaiheelle ominaisia suhteita, ajateltutapaa ja ihmisen ihanteita. Eri kansojen eepokset eivät tietenkään ole tässä suhteessa samanlaisia eivätkä yhtäpitäviä. Kaikki kansat ovat kulkeneet alku-

kantaisen yhteisjärjestelmän kautta, minkä jälkeen on tapahtunut siirtyminen orjanomistus- tai varhaisfeodaalisiin suhteisiin, mutta tämän siirtymisen konkreettiset olosuhteet eivät ole olleet yhtäläisiä.

Karjalais-suomalainen eepos on arkaistisempi kuin esimerkiksi venäläinen bylina tai muinaiskreikkalainen Ilias. Siinä ilmenevät vielä hyvin heikosti etnisen yhtenäisyyden ihanteet eikä lainkaan näy varhaisen valtiollisuuden ihanteita, ei ole ruhtinaita, ei heimopäälliköitä, kuninkaita eikä sotajoukkoja niin kuin Iliassa ja venäläisissä bylinoissa. Selitystä tähän tulee nähtävästi etsiä Karjalan ja Suomen kansan kehityksen erikoisista historiallisista oloista ja näin ollen itse eepoksen kehityksen oloista.

Karjalais-suomalaisessa eepoksessa on vielä verrattain suuri sija hyvin muinaisilla kosmogonisilla aiheilla, maailman luomista kuvaavilla taruilla, aineiden ja esineiden, tulen, raudan, metsän ja viljan, kalanluisen kanteleen ja Sammon syntyä kuvaavilla runoilla.

On kuvaavaa, että näissäkin aiheissa heijastuvat sukuosuhteet mielikuvituksellisesti tulkittuina. Ja tämä on ominaista muillekin kuin karjalais-suomalaisille runoilijoille ja niissä säilyneille mytologisille käsitteille. Prof. A. F. Losev, yksi huomattavimpia neuvostoliittolaisia antiikin mytologian ja antiikin estetiikan tuntijoita, kirjoittaa kysymyksestä, miksi alkukantainen ihminen ulotti sukuyhteisösuhteet myös luontoon: »Alkukantaisen yhteisjärjestelmän oloissa eläneelle ihmiselle olivat vain sukuyhteisösuhteet ymmärrettäviä ja läheisiä. Tämän hänelle ymmärrettävän todellisuuden mukaan hän teki johtopäätöksiä luonnosta, yhteisöstä ja koko maailmasta. Hänen mielestään luontoa saatettiin vakuuttavimmin selittää sukulaissuhteilla. Sen vuoksi hän kuvitteli taivaan, ilman, maan, meren, maanalaisen maailman, koko luonnon olevan suuri sukuyhteisö, jossa asusti keskenään sukulaisuudessa olevia ihmisen kaltaisia olioita ja josta koostui historian ensimmäisen yhteiskuntataloudellisen muodostuman alkukantainen kollektivismi. Ja tämä juuri on alkukantaisen yhteisjärjestelmän varhaisasteilla syntyneitä mytologiaa.»

Tällaista sukuosuhteiden mytologista projisointia luontoon ilmenee Kalevalassa melko tiheään. Jo monien aiheiden typologia, jo se, että kaikki esineet runoissa »syntyvät» jostain ja jonkin kautta, että niillä on oma »sukupuu», osoittaa tuollaista projisointia. Tuli

esimerkiksi syntyy siitä, että Ukko ylijumala iskee miekalla tuliterällä ylähällä taivosessa. Ja runossa raudan synnystä mainitaan tärkeimpien luonnonvoimien sukulaisuuteen ja geneettisyyteen perustuvasta hierarkiasta:

*Ilma on emoja ensin,
vesi vanhin veljeksiä,
rauta nuorin veljeksiä,
tuli kerran keskimmainen.*

Sitten runo kertoo »nuorimman veljen», raudan, syntytyksistä, siitä miten se lähti tulta pakoon ja miten ihmiset kuitenkin löysivät sen suosta. Runossa oluen synnystä esitetään niin ikään sukujuuri:

*Ohrasta oluen synty,
humalasta julkijuoman,
vaikk' ei tuo ve'että synny
eikä tuimatta tuletta.
Humala, Remusen poika,
piennä maahan pistettiin,
viholaisna viskottiin
vierehen Kalevan kaivon,
Osmon pellon penkerehen.
Siitä nousi nuori taimi,
yleni vihanta virpi;
nousi puuhun pienoisehen,
kohen latvoa kohosi.*

Ja taaskin: kun alunperin mytologiset käsitykset »esineiden synnystä» olivat tosiaan muinaisihmisen käsityksiä ympäröivän maailman syy-yhteyksistä, niin ajan mittaan nuo käsitykset muuttuivat yhä enemmän runolliseksi metaforaksi, niiden merkittävyys muodostui esteettiseksi, ne ymmärrettiin jo väkevän taiteellisen mielikuvituksen ilmauksiksi.

Mielikuvitus näyttelee hyvin suurta osaa eepoksen runoudessa, mikä on yhteydessä sen sankareja ylistävään luonteeseen. Kansaneeposta nimitetään tie-teessä sankarieepokseksi, siinä lauletaan ylevien sankarien uroteoista ja heille on annettu kerrassaan erikoiset piirteet ja luonnonlahjat. Alkukantaisen sukuyhteisöajattelun hohde lankeaa itse sankareihin, se valottaa eepin tajunnan suhdetta sankareihin. Eepoksen sankareita ylistetään »kantaisin» sanan suoraanlaisessa merkityksessä, esi-isinä, jotka ovat luoneet kyseisen sukuyhteisön ja etnisen yhtenäisyyden elämän perustat. He ovat »ensimmäisiä» ja »parhaita» ja tässä erikoisominaisuudessa eepos ylistää heidän toimiaan ja urotekojaan.

Henkilöahmojen ja kuvattavien tapah-

tumien kaikesta mielikuvituksellisuudesta huolimatta eepos sisältää reaalisen kansanelämän, reaalisten muinaisajan elinolojen piirteitä. Eepoksen sankarit pyytävät kalaa, metsästävät, rakentavat veneitä, takovat rautaa, kaatavat kaskea, kylvävät viljaa, keittävät olutta, viettävät häitä, surevat menettämiään lapsia kuten aivan tavallisetkin kuolevaiset.

Ja samanaikaisesti nuo tavalliset askaaret ovat erikoisia, sankaruuden värittämiä, ylevän juhlanan sisällön jalostamia jo siksi, että ne tehdään ensimmäisen kerran, ne ovat maailman, maallisen elämän ensiluomuksia. Ja kaikki siinä on samanaikaisesti yksinkertaista ja suuremoista, täynnä ihmeitä.

Eeppisen runouden yhtenä luonteenomaisena erikoispiirteenä on ns. hyperbola, esineiden, luonnonilmiöiden, samoin kuin myös eepoksen sankarien mahdollisuuksien mielikuvituksellinen liioittelu. Runoissa tavataan suuren suuri tammi, valtava härkä, iso hauki, pitkä harava, jolla Lemminkäisen äiti haroo Tuonen joen pohjasta poikansa ruumiin palaset herättääkseen hänet henkiin. Runosankarit pystyvät taistelemaan kuusta ja auringosta palauttaakseen nämä ihmisten iloksi omalle paikalleen taivaalle. Eeppisten sankarien mahdollisuudet tuntuvat rajattomilta.

Ideaalisten esi-isien ja elämän ideaalisten »perusteiden» maailmana eeppisen runouden maailma on itseensä sulkeutunut. Se on perimätiedon pyhittävä maailma, jolla ei ole yhteyttä reaaliseen historialliseen aikaan, reaaliseen nykyisyyteen. Itse runonlaulajien tajunnassa laulujen tapahtumat ja sankarit, joista he lauloivat, olivat jotain toista kuin heidän oma aikansa, niitä erotti aina toisistaan »absoluuttinen eeppinen välimatka» prof. M. M. Bahtinin sanontaa käyttäksemme. Siinä elämän kuvauksen kannalta periaatteellisesti juuri eroavatkin toisaalta kansaneepos ja toisaalta uuden kirjallisuuden romaanieepos. Vertailun mielessä prof. M. M. Bahtin muistuttaa, että Puškin sanoi Jevgeni Oneginissa sankaristaan tämän syntyneen Nevan rannalla, missä arvoisa lukijakin ehkä on syntynyt tai loistelee seurapiireissä... Tässä uuden ajan runoilijan teoksessa kaikki — niin sankari kuin lukija ja itse runoilijakin ovat ikään kuin rinnakkain, samassa ajassa ja vieläpä kuin tuttavien keskenään. Runonlaulajien kohdalla ei voi olla kysymystäkään näin »tuttavallista» suhtautumisesta eeppiseen sankariin, he ovat ajassa ja arvoissa vallan eri-

laisilla tasoilla. Runonlaulajan suhde kerrottavaan on »sellaisen ihmisen suhdetta, joka puhuu hänelle tavoittamattomasta menneisyydestä, se on jälkeläisen hartaan kunnioittavaa suhdetta.» Ja kun romaani kuvaa elämää historian kulussa, niin kansaneepoksen maailma on historiallisessa mielessä staattinen, siinä kuvattujen ihmisten väliset suhteet eivät liity historian kulkuun. Kun koittaa toinen aika, niin Väinämöinen yksinkertaisesti poistuu näyttämöltä, sillä se eeppinen maailma, missä hän oli sankarina, oli jo ammennettu loppuun.

Mutta merkitseekö tämä, että sankarieepos on kokonaisuudessaan suunnattu menneisyyteen? Ei, suuressa taiteessa ei milloinkaan ole niin, sitäkin vähemmän kansaneepoksessa, jolle on ominaista optimismi ja mielikuvituksen lennokkuus. Tämä mielikuvitus on tavallaan moniulotteinen, se liittyy menneisyyteen, valottaa nykyisyyttä ja haaveilee tulevaisuudesta.

Eepoksen humaninen sisältö ja siinä ilmituodut sosiaalis-moraaliset ihanteet eivät ole menettäneet vaikutusvoimaansa ja elävät kauan kansan tajunnassa. Näiden ihanteiden viehättävyys piilee juuri siinä, että niiden syntyperustana on alkukantaiset kollektivistiset käsitykset onnesta, oikeudenmukaisuudesta, sankaruudesta, ihmisten jaloudesta. Eepoksen sankarit suorittavat urotekonsa yhteiseksi hyväksi, sellaiset myöhempien, yksityisomistussuhteiden aikakausten paheet kuin itsekkyys, omanvoitontavoittelu, individualistinen psykologia ovat heille täysin tuntemattomia. Eepoksen sankarit kaunistavat maata, kylvävät metsiä ja viljaa, takovat Sammon koko kansan, koko sukuyhteisön hyväksi. Suvun sisällä ei ole vihamielisyyttä eikä kateutta; ne kavalat ja pahat voimat, joita vastaan eepoksen sankarit joutuvat taistelemaan, ovat aina ulkopuolisia voimia ja uhkaavat kyseisen suvun hyvinvointia. Tuhoisat yhteenotot läheisten sukujen kesken on eepoksessa kuvattu tragediaksi, ja tämä tulee hyvin esiin runoissa, jotka kuvaavat Kalervon ja Untamon naapurisukujen vihaa ja patriarkaalisen orjan Kulervon kostoja.

Sankaruuden, työn ja luomisen ylistäminen, usko ihmisjärjen voimaan, sorron ja väkivallan tuomitseminen muodostavat eepoksen humanisen arvon ja ovat tehneet sen kuolemattomaksi ja läheiseksi myöhemmille sukupolville.

Sen jälkeen kun kansan elämänolojen muuttuessa ja kirjallisen kulttuurin kehityksessä suusanallinen eeppinen perinne

jää vähitellen menneisyyteen, eepos elää edelleenkin vankasti jälkeläisten taidetajunnassa ja muuttuu ihmiskunnan yhteisen kulttuurin muistomerkinä.

Jo itse näiden kansanrunouden aarteiden löytäminen ja niiden ottaminen uusien aikakausien kulttuurin kehitykseen tapahtuu nimenomaan siksi, että kirjallisuus ja kulttuuri kaipaavat näitä aarteita ja itse rikastuvat niiden kautta. Onhan tunnettua, ettei historiassa tapahdu mitään »noin vain», jonkun oikusta. Sattuma historiassa on välttämättömyyden ilmenemismuoto. Samoin on myös kulttuurin historiassa. Karjalais-suomalaisen eppisten runojen löytäminen ja Kalevalan synty ei myöskään ollut pelkkä sattuma, vaan siinä ilmeni omalla tavallaan historiallinen välttämättömyys. Siirrymme nyt välittömästi Lönnrotin Kalevalaan kirjallisuudenmuistomerkinä, niihin olosuhteisiin, joissa se syntyi, sen esteettiseen erikoisuuteen ja yleiskulttuurilliseen merkitykseen.

Jos tarkastellaan hieman avarammin niitä historiallisia taitteita, jotka johtivat Kalevalan syntyyn nimenomaan kirjallisuuden muistomerkinä, niin ne ovat mutkikkaita ja alkavat kaukaa. Voidaan erottaa kaksi peruslinjaa, jotka vähitellen lähenivät. Toisena linjana on kansanluovan nerouden jatkuva toiminta monien vuosisatojen kuluessa, sellaisten suuremoisten runonlaulajien kuin Ontrei Malisen ja Arhippa Perttusen työ. Ja toisena linjana on »sivistysmaailman» vähitellen kasvava kiinnostus kansanluomistyöhön, sen väkevään runoudelliseen mielikuviutukseen.

Vaikuttaa siltä, että monien vuosisatojen ajan nämä kaksi keskiötä — suusanallinen kansanlaulukulttuuri ja uusi, kirjallinen sivilisaatio — olivat suomalaisten ja karjalaisten historiassa aivan erillisiä. Pakanuudenajan runojen tyyssijana olivat korpikyliät kun taas kristillinen kirjallisuus syntyi kaupungeissa.

Mutta historian kaukaisimpinakaan aikoina ne eivät kuitenkaan olleet aivan täydellisesti eristettyjä. Syrjäisistä korvenkolkista saapui tuon tuosta näkymättömiä väreitä, kansan nerous lähetti impulsseja, joita toisenlaisen kulttuuripiirin herkimmät ihmiset pystyivät vastaanottamaan.

Mikael Agricola mainitsee jo 1500-luvun puolivälissä eräässä kirjassaan ensimmäisen kerran karjalais-suomalaisen eepoksen pääsankarin Väinämöisen nimen, eikä ainoastaan pakanuusajan jumaluusolentona vaan myös »laulujen takojana»

(Äinemöinen virret takoi), niin kuin kansan keskuudessa tavallisesti sanotaan myös runonlaulajista.

Tosin Agricolan jälkeen Suomen kirjallisuus oli pitkän aikaa sisällöltään ja tarkoitukseltaan miltei yksinomaan kirjollista. »Pakanallisia» kansanrunoja kohtaan kirkolliset kirjoittelijat tunsivat tiettyä ideologista antipatiaa, mikä esti kirjarunouden ja kansanrunouden lähenytymistä. Vasta vähitellen ruvettiin tajumaan kansanrunouden esteettinen arvo ja eepiset laulut tunnustettiin taiteeksi, joiden erikoislaatuista runoutta ei kirjarunoudenkaan tullut vieroksua. 1500-luvun lopulla Jacob Finno eli Jaakko Suomalainen virsikirjan esipuheessa (oletettavasti vuodelta 1583), jossa ensimmäisen kerran Suomen kirjallisuuden historiassa pohdittiin runouden merkitystä, tunnusti epäsuorasti kansanrunouden esteettisen arvon. Hän katsoi sen sisällöltään »jumalattomaksi», kirkolle ideologisesti vihamieliseksi, mutta arveli silti, että kirkollinen runous joutuu vaikeaan kilpailuun tuon erittäin »sujuvan» ja »helposti mieleen painuvan» kansanrunouden kanssa. Suunnilleen 1600-luvun jälkipuoliskolta kansanrunouden kokemuksen hyväksikäyttö tuli Suomen kirjallisuudessa jo enemmän tai vähemmän tajutuksi tendenssiksi. Ja jo 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa karjalais-suomalaisesta kansanrunoudesta alettiin puhua Euroopan maissa, kaukana Suomesta ja Karjalasta kun julkaistiin ensimmäisiä kansanrunoustutkimuksia, matkakuvauksia ja kansanrunoja.

Aivan 1800-luvun alussa ilmestyi esim. usella Euroopan kielillä kahden Suomesa matkanneen ulkomaalaisen, ruotsalaisen A. F. Skjöldebrandin ja italialaisen Giuseppe Acerbin kirjat. Niihin sisältyi myös eräitä karjalais-suomalaisen kansanrunouden näytteiden käännöksiä, muun muassa laulu »Jos mun tuttuni tulisi», joka saikin sitten maailmanmalineen. Vuonna 1810 Goethe ihastui siihen ja kirjoitti laulun uuden saksannoksen. Venäläinen aikakauslehti »Ljubitel slovesnosti», julkaisi 1806 otteen Acerbin kirjasta, jossa tästä laulusta mainittiin, että »sille on ominaista voimakas tunne ja rohkeat ilmaiset, jollaisia kokeneet runoilijat usein ja tuloksettomasti tavoittelevat».

Tulkoon mainituksi, että niihin aikoihin nuo karjalais-suomalaisen kansanrunouden harvinaiset helmet tulivat vielä tunnetuksi myös sillä tavalla, ettei tiedemiesten aina tarvinnut tehdä matkoja

kansan keskuuteen etäisiin korpikyliin, vaan itse kansan edustajat, talonpojat ja kiertävät karjalaiset kulkukauppiat jou- tuivat kaupungeissa tiedemiesten huomion kohteeksi ja kertoivat heille kotiseudul- laan kuuluisista runonlaulajista ja esitte- livät näiden taiteen näytteitä. Tällaiset kertomukset ja eräät välikäsien kautta kulkeutuneet tiedot saivat tiedemiehet yhä taipuvammiksi ajattelemaan, että kan- sanrunouden rikkaimmat aarteistot ovat kätöksä Pohjois-Karjalassa, että muinaiset runot ovat siellä säilyneet aidoimpina. Tämän ajatuksen esitti 1800-luvun alussa vakaumuksenaan Topelius vanhempi, tunnetun suomalaisen satukirjailijan isä. On kuitenkin kuvaavaa, että ensimmäiset julkaisemansa runot Topelius vanhempi sai kirjoitetuksi näiltä seuduilta tulleilta ihmisiltä, kulkukauppiailta ja ansiotöihin saapuneilta talonpojilta; itse hän ei käy- nyt missään runoja keräämässä.

Mutta jo siihen aikaan alkoi myös päinvastainen liike, kirjailijat ja tiede- miehet matkasivat lauluja keräämään. Huomautamme että jo ennen Lönnrotia oli esitetty ajatus runojen mahdollisesta yhdistämisestä eheäksi eepiseksi runoel- mäksi, minkä tuloksena voisi syntyä uutta Iliasta tai Niebelungia vastaava teos, kuten suomalainen kirjailija ja in- nokas kansanrunouden harrastaja Carl Axel Gottlund kirjoitti jo 1817.

Kaikkj tämä oli kuitenkin vielä vain olettamuksia ja arvailuja, jotka piti saa- da vahvistetuksi. Uuden kulttuurin ja karjalaisten muinaisen runouden tärkein kosketus oli vielä edessäpäin, ja Elias Lönnrot oli yksj ensimmäisistä, jotka läh- tivät samoamaan Pohjois-Karjalaan.

Elias Lönnrotin (1802—1884) hahmon nosti esiin määrätty historian aikakausi, jolla oli erikoiset, Suomen kansakunnan ja sen kulttuurin kehittämisen tarpeista juontuvat tehtävät. Samanaikaisesti Lönnrotin henkinen hahmo muovautui hänen aikansa yleiseurooppalaisten kult- tuurivirtausten vaikutuksesta.

Historiallisessa mielessä Lönnrot ja Kalevala eivät voineet ilmaantua aikai- semmin eivätkä myöhemmin kuin todelli- suudessa ilmaantuivat. Tällainen ajatus on jo aikaisemmin esitetty ja siinä on tietty totuutensa. Lönnrotin Kalevala ei olisi ollut ajateltavissakaan esimerkiksi 1600-luvulla, jolloin senluontoisen kirjal- lisuusmuistomerkin ilmaantumiselle ei ollut yhteiskuntapoliittisia eikä kulttuuri- historiallisia edellytyksiä. Ja toisaalta taas, jos Kalevalaa jostain syystä ei olisi julkaistu vuosina 1835 ja 1849, vaan

vaikkapa puoli vuosisataa myöhemmin, niin se ei nähtävästi olisi ollut sellainen millaisena me sen nyt tunemme ja sen yhteiskuntakulttuurillinen resonanssi olisi ollut vallan toinen. Lönnrot ja hänen Kalevalansa ovat Suomen kansan voimape- räisen kansallisen herätyksen kauden luonteenomaisia ilmiöitä, kun sitten 1900-luvun alussa Suomen kansalla oli jo uudet historialliset tehtävät — olihan suomalainen yhteiskunta silloin jo toisen- lainen.

Luonnehdimme vain hyvin yleispiir- tein sen aikakauden, joka nosti esiin Lönnrotin.

Sorrettu Suomen kansa, jota monien vuosisatojen ajan uhkasi sulautuminen Ruotsiin ja joka sitten joutui tsarismin vallan alle, eli 1800-luvun alussa kansal- lista heräämistään. Kansallisen yhteen liittymisen, yhtenäisen kirjakielen ja vank- kaa perustaa kaipaavan omaperäisen kult- tuurin luomisen kysymykset nousivat sil- loin kärkevinä esiin. Sellaisena kulttuurin perustana saattoi olla kansanrunous. Kan- sanrunouden aarteiden löytäminen ja mu- kaanottaminen ajan kulttuurikehitykseen muodostui siten eräänlaiseksi »yhteiskun- nan antamaksi tehtäväksi». Ja sitä mukaa kuin noita aarteita löydettiin ja arvostet- tiin, ne alkoivat näytellä kulttuurillista ja esteettistä osaa ja edistivät kansallisen it- setunnon vakaantumista. Hyvin pian il- mestymisensä jälkeen Kalevala otettiin Suomen kansallisliikkeen henkiseksi li- puksi, se käsitettiin kansallisen kulttuurin tulevan kukoistuksen takeeksi. Kalevalas- ta tuli ikään kuin sisäänpääsylippu, jolla sorrettu ja vähän tunnettu kansa sai pai- kan sivistyskansakuntien keskuudessa.

Tämä aikakausi nosti esiin syntyperäl- tään, tottumuksiltaan ja elämäntavoiltaan, ajatuksiltaan sekä pyrkimyksiltään demo- kraattisen, melko omaperäisen toimihenki- löiden tyyppin. Suomen kansallisen sivisty- neistön ensimmäiset sukupolvet olivat läh- töisin kansan alakerroksista, he olivat tal- lonpoikien, torpparien, maaseudun työ- läisten ja laivurien poikia. He hankki- vat sivistyksen viimeisillä penneillään, kärsivät köyhyyttä, mutta heistä tuli usein todellisia kulttuurin uranuurtajia.

Lönnrot oli kyläräätälin poika. Elias Lönnrotin tavanneet venäläinen professori J. K. Grot ja Pietarin yliopiston rehtori, Puškinin perustaman Sovremennik-jul- kaisun toimittaja P. A. Pletnev ovat hy- vin kuvanneet hänen ulkomuotoaan, pu- keutumistaan, tottumuksiaan ja käytösta- paansa. He kertovat, että Lönnrotilla oli talonpoikaiset kasvopiirteet, että hän

kulki karkeissa kotikutoisissa verkavaatteissa, käytös oli »kömpelöä eikä ollut lainkaan seurapiiritapoja», mutta samanaikaisesti Pletnev nimitti häntä »pohjolan Plutarkhokseksi, joka on Tacituksen kynän arvoinen». Tässä oli kysymys pelkääntään ulkoisista, värikkäistä ja kaunopuheisista seikoista. Mutta tuo räätälin poika, joka vuosikautia toimi maalaislääkärinä pitäen filologiaa »vain harrastuksena» ja sai yliopistossa professorinviran vasta ollessaan jo kuudennellakymmennellä, vuoden 1853 lopussa, hallitsi hyvinkin puoltatusinaa klassista ja uutta kieltä, suoritti kansanrunouden keräämisessä ja kirjaksi laatimisessa valtavan työn, julkaisi Kalevalan lisäksi vielä paljon muita kirjoja (mm. kansan lyriikan klassisen kokoelman Kantelettaren) ja elämänsä lopulla sai yleismaailmallisen tunnustuksen, oli useiden ulkomaisten akatemioiden ja tieteellisten seurojen kunniajäsen. Kuvaava yksityiseikka: Lönnrot palkittiin jopa preussilaisella ritariiristillä, mikä sai tuon luonteeltaan vaatimattoman miehen pahasti hämilleen. Hänellä oli huumorinlahjat, hän laski itsestään leikkiä ja kertoi kuuluisuudestaan hupaisia juttuja estääkseen maineen sokaisemasta itseään.

Ehkäpä tähän välipalaksi sopisi kertoa yksi noista jutuista.

Vuonna 1882 vietettiin juhlallisesti Lönnrotin 80-vuotispäivää. Tulokoon mainituksi, ettei hän luonnostaan ollut mikään erikoisen vahva, mutta karaisi itseään karuilla elämäntavoilla. Vieläpä yhdeksännellekymmenelle lähdettyään hän kirjoitti eräässä kirjeessään ohimennen: »Muuten olen ollut terve kuten tavallista, mutta en uskalla enää hiihtää kovin jyrkistä mäistä alas, vaikka muuten joka päivä käytänkin suksia». Kun onnittelut oli sitten juhlallisuuksissa lausuttu ja puheet pidetty, ansiot todettu ja sähkösanomat luettu, niin Aarne Anttilan kertoman mukaan »professori, sittemmin arkkipiispa Johansson joka tiedusteli Lönnrotilta juhlallisuksien tekemää yleisvaikutusta ja jolle kunnivieras saattoi vastata luottamuksellisesti pelkäämättä loukkaavansa, hän esitti seuraavan vertauskuvallisen jutun. Kardinaalit olivat kerran olleet niin riitaisia, että näkivät paavinistumella mieluummin kenet tahansa kuin jonkun omasta keskuudestaan. Ensimmäinen vastaantuleva — sikopaimen — oli siis valittu papiksi. Kun sikopaimenpaavin vaimo oli kohdannut miehensä, joka ei ollut häntä tervehtinyt, ja kysynyt, eikö hän enää tunne vai-

moansakaan, oli äskenvalittu vastannut: »Kuinka voisin sinut tuntea, kun en tunne itseäni». Lönnrot vihjaisi tuolla leikkiläisellä tarinallaan, ettei hän juhlapuheita kuunnellessaan myöskään oikein tuntenut omaa itseään.

Karjalais-suomalaiset runot eivät ole yksistään Lönnrotin kokoamia, mutta hän oli 1800-luvulla niiden huomattavin kerääjä. Vuosina 1828—45 Lönnrot teki yksitoista keräysretkeä ja samoili (etupäässä jalkaisin) lähes kaksikymmentä tuhatta kilometriä. Niinpä hän kirjoitti muistiin suunnilleen kuusikymmentäviisi tuhatta säettä ja sitä paitsi paljon satuja, sananlaskuja ja arvoituksia. Prof. Väinö Kaukonen toteaa, että vaikka kansanrunouden keräilijöitä oli ollut ennen Lönnrotiakin, »mutta vasta Lönnrotin matkakuvausten ja kirjoitusten perusteella oivallettiin miten hämmästyttävän runsas ja rikassisältöinen kansallinen sivistysaarre oli kätöksessä väheksytytyn, oppimattoman maalaiskansan keskuudessa. Lönnrotin esikuva innoitti monia muita jatkamaan keruutyötä 1840- ja 50-luvulla sekä ulottamaan sen aikaisemmin tutkimattomille alueille.»

Lönnrot piti matkoillaan päiväkirjaa, ja päiväkirjoista muun muassa kävi ilmi, että noista vaelluksista oli romantiikka kaukana siinä yksinkertaistetussa mielessä kuin tuota sanaa usein käytetään. Lönnrot mainitsee ohimennen, että toisinaan hän joutui matkallaan nukkumaan hangella avotaivaan alla ja talonpoikain savupirteissä oli niin kylmä, että runoja kirjoittaessa keräilijän sormet olivat kohmeessa. Lönnrotin päiväkirjat ovat hyvin arvokkaita siinä mielessä, että niistä useinkin saadaan ainoat tiedot huomattavimmista runonlaulajista, heidän ulkoonäöstään, luonteestaan, suhteestaan muinaisrunoihin. Päiväkirjassa on muun muassa kuvattu kuuluisa runonlaulaja Arhippa Perttunen, jonka Lönnrot tapasi keväällä 1834 tämän kotiseudulla Latvajärven kylässä Pohjois-Karjalassa.

Kolme päivää Arhippa lauloi runojaan, ja vieras kirjoitti ne huolellisesti muistiin. Kaikkiaan Lönnrot kirjoitti runonlaulajalta yli neljä tuhatta säettä, Arhipan runot hämmästyttivät tuota kokenutta kansanrunouden kerääjää eheydellään ja hiotulla asullaan, runonlaulajalla oli synnynnäinen taiteellinen harmonian taju ja hänen esityksensä oli liikuttunutta ja henkeväää. Kun tähän lisätään vielä, että monet perusaiheet, jotka sittemmin tekivät Kalevalan niin kuuluksi, Lönnrot sai ensi kerran kuulla juuri Arhipalta tapaa-

matta niitä toisilla runonlaulajilla, niin voidaan kuvitella, miten suuren ilon tuo löytö tuotti. Lönnrot kirjoitti liikuttuneena päiväkirjaansa, että jos Arhipan luona käynti olisi jostain syystä lykkäytynyt epämääräiseksi ajaksi, niin kukapa tietää, vaikka vanha runonlaulaja olisi vienyt muistissaan säilyneet aarteet mukanaan hautaan. Lönnrot tajusi Arhipan syvällisen taiteelliseksi luonteeksi, mieheksi joka vaali hartaasti ja kunnioittaen taidettaan. Lönnrot totesi hänet henkisesti avarapiirteiseksi mieheksi, joka oli vapaa monista ennakkoluuloista ja jota perheessä ja kotikyläläisten keskuudessa kunniotettiin patriarkkana. Runonlaulajat olivat maineessa maanmiestensä keskuudessa juuri siksi, että he olivat poikkeuksellisia, muita paljon lahjakkaampia ihmisiä. He eivät olleet pelkästään kansanrunouden säilyttäjiä, joiden tehtävänä oli painaa runoperinne mieleensä ja säilyttää se — pelkästään säilyttämällä tuo suuri runous ei yksinkertaisesti olisi voinut elää.

Tietyt runolahjat piti epäilemättä olla myös Lönnrotilla, että hän pystyi täyttämään osakseen tulleen tehtävän niin hyvin. Kansanrunouden keräämisen historialta tunnetaan verrattain kuvaava tapaus, jolloin hyvin sivistynyt ja pätevä filologi, huomattava tiedemies ei pystynyt täysin tajuamaan löytönsä poikkeuksellista taiteellista arvoa. Ennen Lönnrotia Pohjois-Karjalassa kävi vuonna 1825 silloin vielä nuori kielitieteilijä, sittemmin Pietarin Tiedeakatemiaan jäsen Anders Sjögren. Hän onnistui kirjoittamaan huomattavalta runonlaulajalta Ontrei Maliselta muistiin runosikermän Sammosta, joka sittemmin sai yhden keskeisen sijan Kalevalassa. Mutta se oli jo Lönnrotin ansio, Sjögren itse ei antanut löydölleen sen suurempaa merkitystä. Vuonna 1827 hän Petroskoissa ollessaan tapasi tänne karkoitettun venäläisen runoiljan Feodor Glinkan, käänsi hänelle suullisesti joitain kansanrunoja, ja vuoden kuluttua Glinka julkaisi tekemänsä kahden runon venäjän-nökset Slavjanin-julkaisussa. Tästä oikeastaan alkaakin karjalais-suomalaisen eepin runouden tunnetuksi tekeminen venäläisille lukijoille.

Kansanrunouden kerääjä Sjögren ymmärsi tietenkin päässeensä käsiksi hyvin vanhaan runouteen, mutta toisin kuin Lönnrot hän ei nähnyt sitä suureksi taiteelliseksi ja yleiskulttuurilliseksi löydöksi ja sen vuoksi kansanrunouden tutkijat toisinaan sanovatkin häntä »sokeaksi kerääjäksi».

Lönnrot oli lahjakas runoiljaluonne, hän kirjoitti itse runoja ja ensimmäinen häneltä julkaistu runo oli muuten käännös venäjältä: vuonna 1824 sanomalehdessä ilmestyi Lönnrotin ruotsin kielelle kääntämä Nikolaj Karamzinin runo Den Strand (»Ranta»).

Kalevalaa laatiessaan Lönnrot joutui ratkaisemaan monia pulmallisia kysymyksiä, muun muassa eettisen kysymyksen, oliko hänellä oikeus yhdistellä runot Juonen mukaan yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, mikä luonnollisesti merkitsi niiden tiettyä muuntelua ja siitä huolimatta antaa kirjan nimeksi: »Kalevala taikka vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinoisista ajoista».

Hieman toisessa muodossa tämän kysymyksen esittää myös myöhempi tiede, nimittäin: missä määrin Kalevala-kirja on aitoa kansanrunoutta ja missä määrin Lönnrotin yksilöllistä luomistyötä. Tässä voidaan pelkistää tiedemiesten kaksi näkökantaa. Ensimmäisen mukaan Kalevalassa esitetty eheä maailmankuva ei ole niinkään kansan tajunnassa syntyneenä kuin Lönnrotin mielikuvituksen luomus; toisin sanoen, ei kansa käsittänyt maailmaa sellaiseksi, vaan Lönnrot tietoonsa saamisen erillisten, hajanaisten runojen perusteella päätteli, että muinaisajan ihmisten käsitys maailmasta piti olla nimenomaan sellainen, ja koska hän päätteli, niin se on jo Lönnrotin yksilöllinen käsitys eikä kansan. Ja kysymyksen, missä Kalevala on syntynyt, tämän näkökannan perusteella pitää vastata: »Lönnrotin kirjoituspyödyllä», kuten eräs kansanrunouden tutkija vastauksen muotoilikin.

Toisen, nykyaikana nähtävästi vähemmän levinneen, mutta silloin tällöin aina esitetyn näkökannan mukaan Lönnrot päinvastoin ei ole onnistunut saavuttamaan runoelmassaan enempää eheää taiteellisuutta kuin myöskään eheää maailmankuvaa, sellaista kuin esimerkiksi Iliassa; Lönnrot on pikemminkin Kalevalan runojen oppinut kerääjä ja »toimittaja» kuin luova runoilija, ja eepoksen kompositio on keinotekoinen, sisäisesti ristiriitainen yhdistelmä, josta puuttuu elimellinen yhtenäisyys. Tällaisia moitteita esitettiin jo Lönnrotin eläessä ja on esitetty myöhemminkin. Tämänlainen katsumus on vilahtanut ohimennen myös eräissä neuvostoliittolaisissa julkaisuissa kuten esimerkiksi heti sodan jälkeen ilmestyneessä kolmiosaisessa Kreikan kirjallisuuden historiassa, missä Iliasta on verrattu toisiin, myöhempiin eepoksiin, muun muassa Kalevalaan.

Molemmat näkökannat ovat yksipuolisia ja jo sen vuoksi vääriä. Tämän yhteydessä sopii muistaa, että tieteen historiasa tunnettiin myös muinaiskreikkalaiseen eepokseen nähden kokonaisia suuntauksia, joiden edustajat (niin sanotut separatistit) kielsivät Iliaan yhtenäisyyden, löysivät siitä suuret määrät ristiriitaisuuksia ja niitä etsien hajoittivat miltei jokaisen säkeen. Mutta tiede luopui sittemmin moisista näkökannoista, koska ne olivat logiikan kannalta absurdeja. Ja tietty merkityksensä tässä oli sillä, että ihmiskunnan tajunnassa Ilias elää kuitenkin eheänä yhtenäisenä teoksena.

Mutta tarkkailkaamme Lönnrotin omia johtopäätelmiä niiltä ajoilta, jolloin hän työskenteli Kalevalan parissa. Niiden loogiikka on monessa suhteessa paljon vakuuttavampi.

Muistutamme, että Iliaan ja muiden vanhojen eeposten esimerkki oli aina Lönnrotin silmään edessä ja tietystä määrin hänelle ohjeena. Lönnrotilla oli näköpiirissään niin kutsuttu Homeroksen kysymys, so. tieteessä vallitsevat näkökannat muinaiskreikkalaisen eepoksen alkuperästä: oliko Homeros todella ollut olemassa vai oliko hän kuviteltu henkilö; oliko Iliaan yksi ihminen vai oliko se kollektiivinen luomus: oliko Ilias jo alun perin luotu yhtenäiseksi runoelmaksi vai oliko se verrattain myöhään tapahtuneen hajanaisten laulujen yhdistämisen tulos, — ja sanomaton määrä kaikenlaisia muita tieteen esittämiä kysymyksiä, näkökantoja, ajatuskäänteitä.

Kalevalan tutkijat ovat todenneet Lönnrotin olleen alkuaiikoina sitä mieltä, että karjalais-suomalainen eepos oli ollut muinaisaikoina yhtenäinen runoelma, joka myöhemmin hajosi erillisiksi runoiksi: siinä tapauksessa eepoksen kokoojan tehtävänä olisi välittömästi entisöidä se mikä oli jo kerran ollut yhtenäinen. Mutta siihen mennessä, kun Lönnrot ryhtyi laatimaan Kalevalan ensimmäistä laitosta, hän oli jo luopunut tästä erheellisestä käsityksestä ja katsoi nyt, ettei entisaikoina ollut yhtenäistä runoelmaa, mutta että sen luominen oli oikeutettua. Lönnrot oli myös vakuuttunut, että havainnot karjalais-suomalaisten suusanallisten runojen säilymisestä ja siitä miten itse runonlaulajat vaalivat perinnettä, saattoivat luoda lisävaloa myös »Homeroksen kysymykseen». Saksalaisen tiedemiehen F. A. Wolfin teorian vaikutuksesta Lönnrot ajatteli, että kirjoitettua Iliasta oli myös edeltänyt pitkäaikainen suusanallinen perinne, että oli ollut paljon erillisiä eeppi-

siä lauluja ja niiden variantteja, ne olivat kehittyneet ja muovautuneet sikermiksi perusjuonen ympärille ja niistä oli sitten luotu Ilias yhtenäiseksi epeopeaksi. Lönnrot ymmärsi oman tehtävänsä samanlaisiksi.

Historiallisessa mielessä analogia on tässä luonnollisesti hyvin likimalkaista ja hataraa. Iliaan syntyajaksi määritellään tavallisesti VIII vuosisata ennen ajanlaskumme alkua, kun taas Kalevala luotiin ajanlaskumme 1800-luvulla, joten aikaeroa on yli kaksi ja puoli tuhatta vuotta. Maailman elämä oli Lönnrotin aikakaudella vallan toisenlaista kuin Homeroksen aikana, se tuntui olleen äärettömän kaukana niistä Marxin luonnehtimista yhteiskuntahistoriallisista edellytyksistä, joihin sankarieepoksen synty ja elämä oli sidottu. »Poliittisen taloustieteen arvostelun» esipuheessa Marx kysyi, »onko Akhilleus mahdollinen ruudin ja lyijyn aikakaudella? Tahi Ilias yleensä painokoneen ja muiden kirjapainokoneiden rinnalla? Ja eivätkö painokoneen ilmestyessä kiertämättä katoa tarut, laulut ja muusat ja näin ollen eepin runouden välttämättömät edellytykset?»

Mutta viitattaessa 1800-luvun alun maailmankuvaan ei pidä unohtaa että se kaipa oleellista »korjausta» kun ovat kysymyksessä suomalaiset erikoisolot, joissa Lönnrotin katsomukset muovautuivat, ja on otettava huomioon, että Karjalassa ja osittain mullakin alueilla, kuten esimerkiksi Inkerinmaalla oli runonlauluperinne säilynyt vielä verrattain voimakkaana.

Tällöin on erittäin tärkeää korostaa, ettei Lönnrot pitänyt suusanallista eepistä perinnettä lopullisesti muovautuneena, muuttumattomana ja muuttamattomana, se ei ollut hänen mielestään kivettymä, vaan elävässä historiallisessa ajassa tapahtuva elävä prosessi. Ja Lönnrot tarkasteli myös omaa työtään Kalevalan laatijana tämän prosessin valossa, sen luonnollisena jatkona. Kirjallisuudessa Lönnrotista on usein siteerattu hänen vuonna 1849 kirjoittamastaan artikkelista sitä kohtaa missä hän kertoo, että huomattavilla runonlaulajilla oli havaittavissa tendenssi esittää runonsa määrättyssä järjestyksessä, mutta tuo järjestyksesi oli eri runonlaulajilla erilainen. Lönnrot kirjoittaa: »En voinut katsoa toisen laulajan järjestyksestä alkupe räiseksi enemmän kuin toisenkaan, vaan selitin kummatkin ihmiselle luontaisesta tarpeesta saada tietonsa johonkin järjestykseen, mikä laulajien yksilöllisen käsitystävän mukaan oli aiheuttanut erilaisuuden. Lopulta kun ei kukaan laulajista

yksinään enää riittänyt minulle runomäärään nähden, jonka olin kerännyt, luulin itselläni olevan saman oikeuden kuin vakaumukseni mukaan useimmat laulajat ottivat itselleen, nimittäin järjestää runot, niin kuin ne parhaiten toisiinsa sopivat, runoniekkan sanaa käyttäakseni: itse loime loitsijaksi, laikahtime laulajaksi, so. katsoin itseni laulajaksi, yhtä hyväksi kuin heidät itsensä.»

Missä määrin tuo vaikeuksien kautta tullut ratkaisu on perusteltu? Käsittääksemme tässä ratkaisussa paitsi Lönnrotin puhtaasti moraalista vakaumusta, että hän on oikeutettu tekemään sen minkä teki, oli myös määrätty yhteiskunnallishistoriallinen perusta. Lönnrotin aikakausi kaipasi tällaista eepistä kokoelmaa, ja Lönnrot oli se mies, joka oli tuon tehtävän mittainen.

Muistutamme, että Gorki, kansaneeposten myöhempien kompilaatioiden ja »uudelleentekoyritysten» jyrkkä vastustaja, piti Lönnrotin Kalevalaa aitona eikä suinkaan »uudestitehtynä». Keskustellessaan kirjailija Kornei Tšukovskin kanssa Gorki korosti Lönnrotin olleen »kansanrunoilijanero... Hän ei tehnyt kansantaruja uudelleen, vaan entisöi ne luovasti, sillä hän itsekin oli kansaa.»

Näihin sanoihin on aihetta syventyä. Gorki itse asiassa vahvisti Lönnrotista riippumatta ja paljon myöhemmin kuin Lönnrot tämän ratkaisun oikeaksi asettamalla etualalle Lönnrotin persoonallisuuden ja hänen luomansa komposition kiinteän yhteyden kansan tajuntaan, kansanrunousperinteeseen.

Yllä siteeratun Gorkin lausunnon kanssa ovat sopusoinnussa Eino Leinon sanat Lönnrotin olemuksesta ja persoonallisuudesta: »helsinkiläinen tiedemies ja karjalainen konttiukko löivät hänessä kättä toisilleen.»

Lönnrot, maalaisräätälin poika ja intellektuelli ensimmäisessä sukupolvessa, oli vielä hyvin lähellä kansankulttuurin välittömiä alkulähteitä, mikä seikka yhdessä kyseisen aikakauden erikoisten kansalliskulttuurillisten tarpeiden kanssa antoi hänen toiminnalleen merkityksellisen sisällön.

Vankalle kansanrunouden perustalle pohjautuvana kirjallisuuden muistomerkkinä Lönnrotin Kalevala sai luonnollisen sijansa Suomen ja Karjalan kansojen kansalliskulttuurissa ja myös maailmankulttuurissa. Kalevalan täydellisen laitoksen ilmestymisestä on kulunut jo 125 vuotta, ja tänä aikana perinne on pysyvästi kanonisoinut Lönnrotin työn, kanoni-

soinut tämän sanan parhaimmassa merkityksessä. Ja kuten tunnettua, näin ei ole tapahtunut läheskään kaikille yrityksille, joita on tehty kansan sankarilaulujen kokoamiseksi jäljestäpäin yhtenäiseksi epeopeaksi.

Lönnrotin luoma yhtenäinen kompositio sai uudet esteettiset ominaisuudet. Sankarien uroteoista kertoviin varsinaisiin eepisiin lauluihin oli punottu lyyrisiä ja häälauluja sekä loitsuja. Erilaiset laululajit ja erilliset eepiset juonet saattavat olla lähtöisin historian eri kausilta, toiset ovat vanhempia, toiset uudempia, mutta Kalevalassa ne kaikki on sijoitettu samaan aikaan ja muodostavat ikään kuin taiteellisesti yleistetyn »kertakuvan» vanhasta laulumaailmasta.

Kalevalan tutkijat ovat todenneet myös, että Lönnrotin luomassa yhtenäisessä kompositiossa on ilmaantunut jo erikoinen eepisen kertojan hahmo, jota ei lainkaan ole tai ei miltei ole varsinaisissa kansanrunoissa. Kansaneepoksille yleensä ja myös karjalais-suomalaiselle eepokselle on ominaista kerronnan »persoonattomuus», tekijän ilmaisemattomuus. Runonlaulaja ei tavallisesti millään tavoin korosta itseään, hänellä ei ole »syjästäkatsojan» näkökantaa, ulkonaista katsojasta kerrottaviin tapahtumiin nähden, hän ei esitä minkäänlaisia arvioita, ei ilmaise suhdettaan tapahtumiin, ei johdattele kerrontaa. Vain hyvin harvoissa tapauksissa eepissä kansanrunoissa vilahtaa runonlaulajan oma minä, kuten esimerkiksi yhdessä Arhippa Perttuselta kirjoitetussa runossa, jossa on säkeet:

*Noin kuulin saneltavaksi,
Tiesin virttä tehtäväksi.*

On kuitenkin huomautettava että tämä koskee yksinomaan eepisiä lauluja, sillä lyyrisissä kansanlauluissa tekijän »minä», laulun sepittäminen ensimmäisen persoonan nimessä on tavattavissa melko usein. Se mikä eepoksessa on poikkeus, on lyyrikassa sääntönä.

Lönnrotin yhdistellyssä kompositiossa, suuremmissa taiteellisissa kokonaisluomuksissa, jossa erilliset eepiset aiheet, lyyriset laulut ja loitsut oli koottu eheäksi runoelmaksi, tarvittiin oleellisemmin kertojahahmoa, joka hallitsisi kaikkea tätä jo mutkistunutta systeemiä, johdattelee kerronnan kulkua, valmistelisi aika ajoin lukijaa siihen, mitä edelleen seuraisi, ja miten jo tunnetut tapahtumat ovat yhteydessä tuleviin.

Tähän uuteen rooliinsa eepillinen ker-

toja tulee jo tunnetussa Kalevalan johdannossa, runonlaulajan alkusanoissa, joista ensimmäinen runo alkaa. Kuten Kalevalan toisen laitoksen kompositiota erikoisesti tutkinut Väinö Kaukonen kirjoittaa, »runonlaulajien esittämissä runoissa... on joukko »Laulajan sanoja», mutta ne ovat erillisiä, sillä varsinainen kertova runo alkaa eräin harvoin poikkeuksin ilman viittausta laulajaan välittömästi kerrottavien tapahtumien kuvauksella.»

Lönnrotin kompositiossa »laulajan sanat» on laajennettu kokonaiseksi alkulauseeksi, jossa eepinen kertoja ensimmäisen kerran esittäytyy lukijalle julistaen haluavansa ryhtyä laulamaan isiensä lauluja ja esittelee myös eepiset sankarit, joiden uroteoista aikoo kertoa. Samalla laulaja tiedottaa, mistä ja miten on saanut laulunsa ja kenelle aikoo ne laulaa. Alkusanat jo tavallaan virittävät nykyikäisen lukijan (jo lukijan eikä kuulijan) muinaiseepoksen vireeseen, niissä kuvastuu aiheen lyhyt esittely ja kerronnan tietty siveellinen tarkoitus. Samanaikaisesti tuo alkulause on henkevään inhimillinen, mikä ominaisuus siirtyy sitten kaikkiin eepisiin aiheisiin, runojen kaikkiin lyyrisiin alkuihin. Juuri tuo inhimillisyys sai Eino Leinon vertaamaan Kalevalaa muinaiskreikkalaiseen ja muinaissaksalaiseen eepokseen ja päätyämään siihen, että »sen voima on suurempi inhimillisyys siinäkin, missä jälkimmäiset voittavat suuremmalla täsmällisyydellään taikka kuvaustensa kirkkaalla uljuudella».

Jo alkulauseessa runonlaulaja antaa koko kerronnalle tuon välittömän ja ylevän inhimillisyyden sävyn. Ajatelkaamme vielä kerran hänen sanojaan:

*Veli kulta, veikkoseni.
Kaunis kasvinkumppalini!
Lähe nyt kanssa laulamahan,
Saa kera sanelemahan
Yhtehen yhyttyämme,
Kahta'alta käytyämme!
Harvoin yhtehen yhyimme.
Saamme toinen toisihimme
Näillä raukoilla rajoilla,
Poloisilla Pohjan mailla.
Lyökämme käsi kätehen,
Sormet sormien lomahan,
Lauloaksemme hyviä,
Parahia pannaksemme,
Kuulla noien kultaisien,
Tietä mielitehtoisien,
Nuorisossa nousevassa,
Kansassa kasuavassa.*

Kuten Eino Leino totesi, humanisuus

on punoutunut jo itse kansaneepoksen perustaan, mutta myös Lönnrotilla piti olla humaninen maailmankatsomus, että tuo kansanrunojen ominaisuus pääsi ansiokkaasti esiin hänen kompositiossaan. Leino ei pitänyt Lönnrotia pelkästään kansanrunojen kerääjänä ja yhteensovittelijana, vaan luovana taiteilijana, jonka esteettisen kulttuurin ja esteettisen tajunnan avaruus oli itse kansan taiteellisen nerouden mittainen. Lönnrot pystyi elävöitymään henkevään kansanlyriikkaan ja loitsujen salaperäiseen ilmapiiriin, eepisten laulujen suurenmoisuuteen ja sananlaskujen opettavaan viisauteen. Häneltä vaadittiin yhtä vilkasta mielikuvitusta kuin oli runonlaulajilla pystyäkseen ymmärtämään tuon mielikuvituksen voiman ja viehättävyyden. Sitä paitsi hänen piti pystyä oman mielikuvituksensa voimalla näkemään koko eepos taiteellisesti yhtenäisenä ja luomaan erillisistä runoista suurempi esteettinen eheä kokonaisuus.

Eino Leino kirjoitti: »Jos jotkut näistä ominaisuuksista olisivat puuttuneet Elias Lönnrotista, puuttuisivat ne tänäkin päivänä myös Kalevalasta. Sillä lopullisesti ei kukaan kirjallinen mies voi panna enempää teokseensa kuin on hänessä itsessään. Jos Lönnrotin oma mielikuvitus olisi ollut ahtaampi ja hänen makunsa vähemmän valistunut, olisi se epäilemättä tyrmistynyt Kalevalan outoja kauneusmaailmoita, eritoten sen maata ja taivasta syleilevää luonnonsymboliikkaa... Samoin: jos Lönnrotin oma persoonallisuus olisi ollut vähemmän humaninen, puuttuisi sen lempeä tuulahdus myöskin Kalevalasta.»

Monet kirjailijat, kuvataiteilijat ja muusikot ovat löytäneet eepoksesta tukea humanisille pyrinnoilleen, heitä ovat viehättäneet siinä kansan mielikuvituksen luomat kuvat, kansan tajunnan optimistisuus.

Kalevalan merkitys Suomen kirjallisuuden ja kirjakielen, suomalaisen taiteen ja musiikin historiassa on valtava. Itse asiassa koko suomalainen kulttuuri ja erikoisesti romanttisen suunnan kirjailijain ja kuvataiteilijain luomistyö XIX vuosisadalla kehittyi Kalevalan merkeissä. Kalevalaan ja kansanrunousperinteisiin on kiinteästi sidottu Suomen romaanin ja näytelmäkirjallisuuden perustanlaskijan Aleksis Kiven luova työ. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Suomen kulttuurissa herää uusi tehostunut kiinnostus Kalevalaan ja tämä kantoi hedelmänsä. Mainittakoon vaikkapa sellaiset suomalaisen kulttuurin suurhahmot

kuin Sibelius, Gallen-Kallela ja Leino, niin voidaan jo käsittää, miten antoisaa oli luomistyön suuntaaminen kansantaitteen alkulähteisiin. Kuten tunnettua, 1900-luvun alussa kapitalismin yleisen kriisin syvennyessä monet kulttuurin toimihenkilöt joutuivat sosiaalisen pessimismin valtaan. Edistykselliset taiteilijat saivat Kalevalasta tukea dekadenttisten mielialojensa, individualismin äärimmäisten muotojen, persoonallisuuden hajoamisprosessien vaarallisten seuraamusten voittamisessa. Sellaisten kirjailijain kuin Erkon, Leinon ja Linnankosken tulkinassa koko eepos, koko Kalevalan taiteellinen maailma ilmensivät runonlaulajain lennokasta haavetta tulevasta onnellisesta kansasta, voimakkaista ja jaloista ihmisistä, joille oikeudenmukaisuus ja yhteinen hyvä on kaikkein kalleinta.

Meidän päivinämme saamme niin ikään nähdä, miten voimakkaasti Kalevala on vaikuttanut Karjalan nykytaiteeseen, musiikkiin ja kirjallisuuteen. Nuorilla kirjallisuuksilla on erikoisen pysyvästi säilynyt »folkloremuisti» ja tämä tekee nuo kirjallisuudet taiteellisen omaperäisiksi. Jaakko Rugojevin sanoja lainataksemme voidaan todeta, että vain kansanrunouden kotoisessa maaperässä Karjalan runoilijat tuntevat olevansa »omalla kynöksellä» (kuten Jaakko Rugojev on nimenyt yhden viimeisistä runokirjoistaan). Siinä on runo Perintö, jossa runoilija muistuttaa sukujuurista, muun muassa runonlaulajiin juontavista sukujuurista.

*»Heidän sormiaan työn kovettamia
kynä ei olisi totellut varmaan,
he piirsivät auralla*

*kirveellä
kangella*

*puumerkkinsä kamaraan
maamme tänä armaan.*

*...He jättivät laulunsa koruttomat,
hengenantinsa valuttain*

*Kalevalaamme...
Ellei ollut ois muinoin kaikkea tuota—
ehkä toisin nyt kutsuttais*

Karjalaamme...

*Tänään elämänmuoto
on kerrassaan toinen,
männynkyljestä pettua
tarvis ei vuolla...*

*...Ovat tyttäret äitejään tietävämmät,
pojat on isiaän pitemmät päätään...
Entä muisto — voisko se ruohottua?!
Ja jälkikasvuko — juureta jäädä?*

J. Rugojev. Omalla kynöksellä,
Perintö s. 53—54.

Ja toisessa runossaan »Sanon sulle,
nuori ystäväni» runoilija kehittää ajatusta.

*Jos et piittaa siitä kuinka kiviin
tällä kirskahdella kuokkain terät
näitä maita muokatessa,
pieniks jää sun kerät.*

*Jos et tiedä sitäköön kuin syntyi
Pohjan peräin vienot virret,
omat laulus ontompia
on kuin lahot hirret.*

*Sanon sulle, nuori ystäväni,
että takuulla sen takaan:
juureta ei kasva edes
heinä karkeakaan*

Kalevalan vaikutus ulottuu kauas suomalaisen ja karjalaisen kulttuurin puitteiden ulkopuolelle. Onhan karjalais-suomalainen eepos käännetty kymmenille maailman kielille ja aina ilmestyy uusia käännoiksi. Muistutan vain siitä, miten suuri merkitys Kalevalalla oli Friedrich Kreutzwaldille, kun hän laati eestiläistä Kalevipoeg-eepesta. Tai amerikkalaiselle runoilijalle Henry Longfellow'lle, joka Pohjois-Amerikan intiaanien legendojen pohjalla loi Laulunsa Hiawathasta (1855).

Venäläinen kirjailija Ivan Aleksejevitsš Bunin esitti tämän suurenmoisen runoelman venäjännöksen esipuheessa Longfellow'n erinomaiset sanat runoilijain kutsumuksesta: »Vain ne ovat saaneet maineen, vain niiden nimet ovat pyhiä, jotka ovat tehneet kansat jalommiksi ja paremmiksi.»

Tätä ylevää humanista päämäärää lähensivät epäilemättä myös ne muinais-aikojen runonlaulajat, ne metsänkävijät, kalastajat ja maanmuokkaajat, jotka vaatimattomissa ja ankarissa oloissa eläen loivat suuren runouden. Ja tuo runous tulee olemaan aina nuori, aina elähdyttävää voimaa pulpuava, sillä se säilyttää ikuisesti jälkipolvien ihallun.